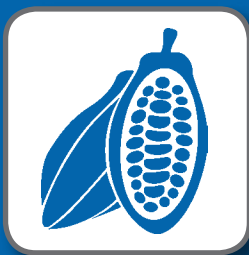

SUPPLY CHA!NGE

Kovokime su aplinkosaugos ir žmogaus teisių pažeidimais prekybos tinklų tiekimo grandinėse

Ar Europos mažmenininkai, naudodamiesi savo galia rinkoje, spaudžia konkurentus, kad iš pietų pusrutulio ūkininkų išsunktų kuo daugiau naudos?

Fotografija: Ananastresser, by Josef Hinterleitner (https://is.gd/v8vkv), CC BY-NC-SA 2.0 (https://is.gd/24wMe6), FOOD VISION Fotografija Contest

Prekybos tinklų galia

Pastaruosius keletą dešimtmečių susirūpinimą kelia tai, kokią didelę įtaką Europos mažmenininkai daro pietų pusrutulio tiekėjams. Deja, kyla vis daugiau abejonų, ar politikos formuotojai į šį klausimą žiūri rimtai, nes saujelės mažmenininkų galia pasaulyje nuolat auga. Skandalingas vis didėjančios nelygybės rinkoje pavyzdys – žemės ūkio tiekimo grandinės. Dėl prekybos tinklų plėtros bei išaugusios perdirbtų maisto gaminių paklausos, perdirbimo ir logistikos grandinių susivienijimo tiekimo grandinėse įvyko daug pokyčių, ir jie visi buvo naudingi tokiems dideliems pirkėjams, kaip *Aldi*, *Lidl* ir *Carrefour*.

Dėl griežto koordinavimo ir spaudimo mažinti kainas tik stambūs gamintojai ir eksportuotojai gali patenkinti rinkos poreikius ir taip užsitikrinti, kad gaus dalį naudos. Kuo toliau, tuo labiau pelnas pirmiausia paskirstomas ne tiems, kurie tiekia pirminį produktą, bet tiems, kurie sėkmingai dominuoja pasaulinėse tiekimo grandinėse. Stiprėjant priklausomybei nuo didelių pirkėjų, gamintojų pelnas mažėja, auga žmogaus teisių ir aplinkosaugos pažeidimų skaičius.

Aplinkosaugos ir žmogaus teisių pažeidimai

Struktūrinė pirkėjų galios koncentracija žemės ūkio tiekimo grandinėse dažnai gali paskatinti nesąžiningą prekybą (NP) gamintojų šalyse ir visuose žemės ūkio tiekimo grandinių lygmenyse. Pavyzdžiui, atlikti tyrimai rodo, kad Dominikos Respublikoje dominuojantys pirkėjai nuolat stengiasi išstumti iš rinkos smulkiuosius bananų augintojus. Bananai greitai genda, o smulkiųjų augintojų kooperatyvai nėra pajėgūs eksportą organizuoti patys arba tiesiog bijo rizikuoti. Dėl to labai dažnai smulkieji augintojai būna priversti savo užaugintus vaisius eksportuoti padedami privačių eksportuotojų, kuriems dažnai priklauso ir stambiosios bananų plantacijos. Šie savo ruožtu klientams dažnai pirmiausia parduoda turimus bananus, smulkiųjų augintojų kooperatyvams palikdami tik atsarginių tiekėjų vaidmenį. Smulkiųjų augintojų kooperatyvai paprastai neturi jokių tiesioginių ryšių su importuotojais ir prastai nusimano apie rinkos situaciją, todėl dažnai tampa priklausomi nuo eksportuotojo, kuris gali nevaržomai primesti prastas sąlygas. Todėl jų galimybės įgyti bent šiek tiek autonomijos tiekimo grandinėje yra itin menkos.

Vieta	Mažmenininkas	Bendras maisto reklamjuosčių pardavimas ES rinkose 2014 m. (mlrd. EUR)	Parduotuvių skaičius 2014 m.
1	„Schwarz Group“	72,9	11 270
2	„Carrefour“	54,4	9 687
3	„Tesco“	52,2	4 760
4	„Aldi“	48,3	8 166
	„Aldi Süd“	27,4	3 305
	„Aldi Nord“	20,8	4 861
5	„Edeka“	45,9	13 299
6	„Rewe Group“	40,1	10 183
7	„Auchan“	34,5	3 430
8	„Leclerc“	30,2	758
9	„ITM“	28,8	2 716
10	„Metro group“	26,0	1 015

1 lentelė. Europos mažmeninės prekybos atstovų reitingas

Dėl galios koncentracijos žemės ūkio tiekimo grandinėse ir dėl pasaulinių rinkų liberalėjimo ūkiai tampa vis didesni ir vis labiau mechanizuoti. Dėl šių pokyčių didėja aplinkai daroma žala: vyksta dirvožemio erozija, naikinami miškai, mažėja floros ir faunos įvairovė. Daugelyje pasaulio vietų vis dažniau ima trūkti žemės ir vandens išteklių žemės ūkiui vystyti. Šiuo metu yra dirbama beveik 25 proc. žemės paviršiaus. Žemės ūkio ir maisto perdirbimo sektoriaus suvartoja daugiau kaip 70 proc. pasaulio vandens ir išskiria daugiau kaip 30 proc. anglies dioksido (CO₂). Tai gi, stengiantis patenkinti nuolat augančią maisto ir žemės ūkio produktų paklausą pasaulyje, būtina pradėti taikyti tvaresnius gamybos būdus.

Europos mažmeninės maisto prekybos atstovai – galingi, bet nesąžiningi

Kitame tiekimo grandinės gale esantiems stambiesiems mažmenininkams nerūpi jų kuriamų strategijų pasekmės visuomenėms ir aplinkai, jie trokšta tik dar labiau stiprinti savo galią rinkoje. Ši tendencija ypač gerai matoma pažvelgus į Europos mažmeninės prekybos atstovus, kurie iš tokių pokyčių pelnosi daugiausia. Europos prekybos tinklų nuosavi prekių ženklai į pasaulio rinką skverbiasi sparčiausiai ir dažnai išpopuliarėja dėl to, kad yra santykinai pigūs. 2015 m. buvo apskaičiuota, kad prekybos tinklų nuosavų prekių ženklų gaminiai sudarė 40 proc. visų Europos Sąjungoje (ES) mažmenininkų parduodamų maisto prekių. Europoje didžiausi nuosavų prekių ženklų pardavėjai yra *Schwarz Group*, *Carrefour*, *Tesco* ir *Aldi* (žr. 1 lent.). Nuosavų prekių ženklų

rinkos dalis yra glaudžiai susijusi su koncentracija mažmeninės maisto prekybos rinkoje. Be to, buvo nustatyta, kad tai yra pagrindinė varomoji jėga mažmeninės prekybos tinklams konkuruojant dėl kainų.

Dažnas tokios konkurencijos rezultatas – nesąžininga prekyba. 2011 m. visoje ES atlikus maisto tiekimo grandinių tiekėjų apklausą paaiškėjo, kad 96 proc. apklaustųjų buvo susidūrę su bent viena NP forma. Net Europos Komisija pripažįsta, kad NP yra gana dažnas reiškinys, kuris mažoms ir vidutinėms įmonėms (MVĮ) maisto tiekimo grandinėse gali turėti labai neigiamą poveikį. Tačiau didžioji dauguma NP atsirado būtent dėl ES konkurencijos politikos. Europos reglamentų tikslas – apsaugoti vartotojus nuo monopolijų ir susitarimų dėl kainų, tačiau ūkininkų ir darbininkų interesai visai pamiršti, jiems netgi kenkiama. Neleisdama prekių ir paslaugų tiekėjams kontroliuoti rinkų, ši politika netiesiogiai stiprina Europos mažmeninės prekybos atstovų padėtį ir jų galios koncentraciją. Dėl to Europos konkurencijos teisė iš tikrųjų negali išspręsti su pirkėjų galia susijusių problemų.

Atėjo laikas kampanijai SUPPLY CHANGE

Nors žemės ūkio tiekimo grandinės apskritai yra gana pelningos, nedidelių pietų pusrutulio ir Europos gamintojų situacija pablogėjo. Kituose skyriuose rasite trumpus tyrimų, kuriuos skirtingose šalyse ir sektoriuose atliko kampanijos SUPPLY CHANGE organizacijos narės, aprašymus. Juose pasakojama apie daugybę problemų, kylančių apelsinų sulčių, cukranendrių, kakavos, alyvpalmių aliejaus ir paukštienos tiekimo grandinėse. Visuose šiuose sektoriuose daroma daug aplinkosaugos ir žmogaus teisių pažeidimų. Tai įrodo, kad šiuolaikiniai prekybos tinklai nedirba tvariai nei socialiniu, nei aplinkosaugos aspektu. Todėl mes ir kviečiame sukurti teisinę galią turintį tarptautinį dokumentą, kuris padėtų užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimams, vykstantiems verslo sumetimais. Daugiau informacijos apie šį teisinį susitarimą pateikta paskutinėje šios brošiūros dalyje.

Pradėkite Europos mažmeninės prekybos pokyčius kartu su kampanija SUPPLY CHANGE.

„Prieš darbo inspekcijų vizitą viskas sutvarkoma taip, kad atrodytų nepriklaistūngai,“ – sako Brazilijos apelsinų sulčių pramonės darbininkas

Fotografija: CIF

Išsunkti: nutylėta tiesa apie mūsų geriamas apelsinų sultis

Apelsinų sultys – svarbiausia vaisių sulčių rūšis pasaulyje. 2013 m. vienas pasaulio gyventojas išgėrė vidutiniškai 7,8 litro šių sulčių. Brazilijoje užauginama trečdalis visų pasaulio apelsinų ir pagaminama daugiau kaip pusė sulčių. Beveik 98 proc. brazilškų sulčių yra eksportuojama į kitas šalis. Didžiausias jų importuotojas yra Europos Sąjunga – į ją įvežama maždaug du trečdaliai šios produkcijos. 66 proc. apelsinų sulčių Europoje parduodami kaip par-

duotuvių tinklų nuosavų prekių ženklų gaminiai. Šie produktai parduodami pigiau nei dauguma su jais konkuruojančių firminių prekių, nes jų rinkodarai išleidžiamos minimalios lėšos, be to, pelnas gaunamas ir dėl milžiniško pirkimo masto. Anksčiau nuosavų prekių ženklų gaminiai buvo daugiausia nebrangios kasdienio naudojimo prekės, tačiau dabar dauguma prekybos tinklų pirkėjams siūlo įvairaus brangumo nuosavų prekių ženklų gaminius, įskaitant ir apelsinų sultis. Pavyzdžiui, *Aldi*

apelsinų sultis parduoda kaip nuosavų prekių ženklų „Rio d'oro“ (*Aldi Süd*) ir „Sonninger“ (*Aldi Nord*) gaminius. Tačiau, kai pradeda kalbėti apie atsakomybę, šie mažmeninės prekybos atstovai kartoją, kad teisiškai jie nėra niekaip įpareigoti. Paklausti apie tai *Aldi* atstovai kažkodėl pradėjo vardyti gausybę su kitomis produktų grupėmis susijusių socialinės atsakomybės iniciatyvų, bet apie apelsinų sultis neužsiminė.

Dėl tokio aplaidumo tiesiogiai kenkiama aplinkai. Pavyzdžiui, apelsinai yra viena iš labiausiai pesticidais apdorojamų vaisių rūšių. Iš visų eksportui Brazilijoje auginamų kultūrų būtent jų priežiūrai sunaudojamas didžiausias kiekis pesticidų vienam hektarui. Tai patvirtina ir faktas, kad nuo 2007 iki 2013 m. užfiksuotų atvejų, kai žmonės apsinuodijo pesticidais, skaičius išaugo daugiau nei dvigubai – nuo 2 178 iki 4 537. Per tą patį laikotarpį nuo apsinuodijimo mirusių žmonių skaičius per metus išaugo nuo 132 iki 206.

Apelsinai yra viena iš labiausiai pesticidais apdorojamų vaisių rūšių. Nuo 2007 iki 2013 m. užfiksuotų atvejų, kai žmonės apsinuodijo pesticidais, skaičius išaugo daugiau nei dvigubai – nuo 2 178 iki 4 537. Per tą patį laikotarpį nuo apsinuodijimo mirusių žmonių skaičius per metus išaugo nuo 132 iki 206.

Visuomenės sveikatos specialistai teigia, kad tikrieji aukų skaičiai yra didesni, nes tinkamai užfiksuoti visų atvejų neįmanoma.

Negana to, dauguma apelsinų skynėjų dirba pavojingomis sąlygomis ir gauna darbo užmokestį, kurio neužtenka gyventi oriai. Jų darbas fiziškai sunkus, prastai apmokamas; pagrindinių darbuotojų teisių, pavyzdžiui, laisvės burtis į asociacijas, sudaryti kolektyvines darbo sutartis, dažnai niekas negina. Pirmiausia moterys dažnai patiria nuolatinius psichologinius, fizinius ir seksualinio pobūdžio išpuolius. Ilgos darbo valandos trukdo šeiminiam gyvenimui, taigi, dėl to labiausiai kenčia vaikų turinčios darbininkės. Bendra tiek fabrikuose, tiek laukuose taikoma taisyklė: jei nedirbsi, pinigų niekas nemokės. Motinoms tai reiškia, kad jos net negali savo vaikų nuvesti pas gydytoją.

1 paveikslas. Pagrindiniai apelsinų sulčių gamybos etapai

Cukranendrių pramonė siejama su įvairaus pobūdžio žala gamtai, pavyzdžiui, gyvūnų buveinių ir biologinės įvairovės nykimu, didžiulių vandens kiekių suvartojimu auginant ir perdirbant cukranendres, dirvos nykimu bei žemės ir vandens tarša.

Fotografija: „caña de azúcar“ by Rufino Uribe (https://is.gd/01LqFW), CC BY-SA 2.0 (https://is.gd/wmTgWa)

Pelnas saldus, pasekmės karčios

Cukraus gamyba ir vartojimas visame pasaulyje auga. Kartu auga ir suvokimas, kokias sveikatos problemas sukelia per didelis cukraus kiekis. Deja, tačiau apie socioekonominės ir aplinkosaugos problemas, susijusias su cukranendrių auginimu, retai pagalvojama. Ataskaitos rodo, kad darbo sąlygos cukranendres auginančiose šalyse dažnai būna pasibaisėtinos: priverstinis ir vaikų darbas, nestabilios darbo vietos, žemas darbo užmokestis, sveikatos ir saugumo problemos tiesiog klesti. Cukranendrių pramonė taip pat siejama su įvairaus pobūdžio žala gamtai, pavyzdžiui, gyvūnų buveinių ir biologinės įvairovės nykimu, žemės ir vandens tarša. Be to, daugybėje šalių gamintojų pranešama apie žemės pasisavinimo atvejus.

ES yra viena didžiausių cukranendrių importuotojų pasaulyje (žr. 2 lent.). Didžioji dalis cukranendrių į ES importuojama iš mažas ir mažesnes nei vidutinės pajamos gaunančių šalių;

Nežinia, kiek tiksliai, tačiau tikėtina, kad nemaža šių cukranendrių dalis į ES rinką patenka anonimiškai, kaip rafinuotas (baltasis) cukrus. Remiantis cukraus pramonės šaltinių duomenimis, pirkėjai, deja, retai domisi, iš kur atkeliauja jų perkamas cukrus.

pastarosios iš ES už cukrų gaunamos pajamos yra svarbus finansinis šaltinis. Pagrindinės cukrų perkančios ES bendrovės yra *Barilla, Orkla Foods, Ferrero, Refresco Gerber, Lactalis, Lotus Bakeries, Müller Einkauf & Service* ir *United Biscuits*. Nors jos nėra priskiriamos prie cukrų naudojančių įmonių, vis dėlto mažmenininkai, būdami nuosavų prekių ženklų gamintojais, yra, ko gero, svarbiausia cukrų naudojančių įmonių grupė. Didžiausi pasaulyje prekybos tinklai yra *Walmart, Costco, Carrefour, Tesco, Lidl* ir *Aldi*. Nežinia, kiek tiksliai, tačiau tikėtina, kad nemaža šių cukranendrių dalis į ES rinką patenka anonimiškai, kaip rafinuotas (baltasis) cukrus. Remiantis cukraus pramonės šaltinių duomenimis, pirkėjai, deja, retai domisi, iš kur atkeliauja jų perkamas cukrus.

Cukraus gamybos Malavyje atvejo tyrimas atskleidžia daugybę darbuotojų teisių pažeidimų ir žemės nusavinimo atvejų. Pavyzdžiui, yra įrodymų, kad įmonė *Illovo*

Šie rafinuoto cukraus kristalai į Europos rinką gali patekti anonimiškai.

Fotografija „Sugar cane crystals“ by Cristóbal Alvarado Mincic (http://flic.kr/p/4ZVZAU), CC BY 2.0 (https://is.gd/2eefG2), editing: CIR

Importuojanti šalis	Importo vertė (mln. EUR)	Bendrojo pasaulinio importo dalis (%)
JAV	3 637	9,8
Vokietija	1 966	5,3
Jungtinė Karalystė	1 846	5
Kinija	1 640	4,4
Indonezija	1 442	3,9
Italija	1 297	3,5
Korėjos Respublika	1 147	3,1
Nyderlandai	1 129	3
Ispanija	1 088	2,9
Prancūzija	1 068	2,9
Iš viso	37 145	100

2 lentelė. Pirmaujančių šalių cukraus importas ir eksportas 2014–2015 m.

Sugar Malawi, vienintelė Malavio cukraus gamintoja, vis daugiau ir daugiau darbuotojų įdarbina tik laikinai. Tai reiškia, kad, skirtingai nuo pagal ilgalaikes darbo sutartis įdarbintų *Illovo* darbuotojų, per agentūras įdarbinti darbininkai gauna mažesnį darbo užmokestį (kuris dažnai nesiekia minimalaus atlyginimo), jų darbo vietos nėra stabilios, jie dažniau patenka į pavojingas situacijas, paprastai jiems neatstovauja profesinės sąjungos ir jie neturi teisės gauti tokių privilegijų, kaip nemokama sveikatos priežiūra arba apgyvendinimas. Be to, šalia vienos iš dviejų įmonės plantacijų gyvenanti bendruomenė kal-

tina įmonę, kad bendruomenės gyventojai yra stumiami lauk iš savo gyvenamų teritorijų.

Negana to, buvo nustatyta, kad cukranendrių pramonės šaka daro itin žalingą poveikį aplinkai, pavyzdžiui, dėl jų auginimo nyksta gyvūnų buveinės ir biologinė įvairovė, auginant ir perdirbant cukranendres sunaudojama per nelyg daug vandens, nyksta dirvožemis, žemė ir vandens telkiniai veikiami agrocheminės taršos. Tai gerai iliustruoja atvejis, kai Brazilijos Pernambuko valstijoje dėl naujoje cukranendrių plantacijoje naudojamų pesticidų buvo užteršti vandens telkiniai. Tai padarė didžiulę žalą vietiniams žvejams, nes dėl pesticidų žuvo labai daug žuvų ir vėžiagyvių. Negana to, engiamos čiabuvių bendruomenės Pietų Mato Grose, Brazilijoje, nariai patyrė tokias sveikatos problemas, kaip vėmimas ir viduriavimas, kurias sukėlė šalia esančiose cukranendrių plantacijose naudojami pesticidai.

Tačiau pirmaujantys Europos mažmenininkai, vykdydami žaliavų įsigijimo politiką ir gamindami nuosavų prekių ženklų produktus, nesiėmė jokių reikšmingų veiksmų, kad užkirstų kelią tokiems pažeidimams. Pavyzdžiui, Olandijos prekybos tinklų strategijos nėra konkrečios ar pakankamai atkaklios, kad įmonės pripažintų problemų, kylančių dėl jų tiekimo grandinėse naudojamų cukranendrių netvaraus auginimo, mastą ir sudėtingumą. Be to, tvariai (patvirtinus reikiama sertifikatais) auginamų cukranendrių dalis yra santykinai maža, palyginti su kitomis prekėmis (pavyzdžiui, kava, arbata, kakava, bananais ir alyvpalmių aliejumi), kurias daugiausia gamina šalys, kur gaunamos mažos ir mažesnės nei vidutinės pajamos.

Ganos ir Dramblio Kaulo Kranto kakavos plantacijose pavojingą darbą dirba maždaug du milijonai vaikų.

Fotografija: Sijavino

Šokoladas bet kokia kaina?

Šokoladas yra šalutinis kakavos pupelių produktas. Iki 2012 m. pasaulinė šokolado konditerijos rinka uždirbo maždaug 80 milijardų dolerių grynojo pelno. Buvo prognozuojama, kad iki 2016 m. šis skaičius išaugs iki 100 milijardų dolerių. Europos prekybos tinklai parduoda daugiau kaip 47 proc. šokolado pasaulyje. Vienas europietis per metus suvartoja vidutiniškai 5,2 kilogramo šokolado. Daugiau kaip du trečdaliai rinkos priklauso penkioms įmonėms gamintojoms (*Mars, Mondelez, Nestle, Hershey, Ferrero*). Tačiau pagrindiniai kakavos išteklių yra eksportuojančiose Vakarų Afrikos šalyse: Ganoje, Dramblio Kaulo Krante ir Kamerūne.

2015 m. pietų pusrutulio kakavos augintojams atiteko tik 6,6 proc. šokolado rinkos kainos, nors XX a. 9-ajame dešimtmetyje jiems atitekdavo 16 proc. (žr. 1 pav.). Pavyzdžiui, Dramblio Kaulo Kranto ūkininkai gaudavo 40–50 proc., o Ganos ūkininkai – 70 proc. pasaulinės rinkos kainos. Kadangi ūkiai paprastai nėra stambūs, o derlius santykinai mažas, vidutinės iš kakavos gaunamos pajamos yra labai nedidelės. Tačiau perdirbėjų, malėjų, šokolado gamintojų ir mažmeninės prekybos įmonių rinkos dalis išaugo iki 87 proc. Dėl augančios nuosavų ir privačių prekių ženklų produktų gamybos ir nuolat didėjančios rinkos koncentracijos augintojai

tampa vis labiau priklausomi nuo mažmenininkų. Dėl šokolado pramonės šių šalių kakavos augintojams kyla vis daugiau socialinių ir aplinkosaugos problemų.

Dėl žemų ir nuolat svyruojančių kakavos kainų ūkininkams sunku mokėti minimalų atlyginimą, jau nekalbant apie tokį, kuris leistų gyventi oriai. Dažnai darbininkai yra verčiami dirbti viršvalandžius, negana to, pavojingomis sąlygomis – su chemikalais ar pavojingais įrankiais. Kadangi reikia daug pigios darbo jėgos, nemažai vaikų būna priversti mesti mokyklą ir dirbti kakavos ūkiuose. Pavyzdžiui, Ganoje ir Dramblio Kaulo Krante kakavos ūkiuose dirba apie 2 milijonus vaikų. Daugiau kaip 500 000 jų atlieka pavojingus darbus.

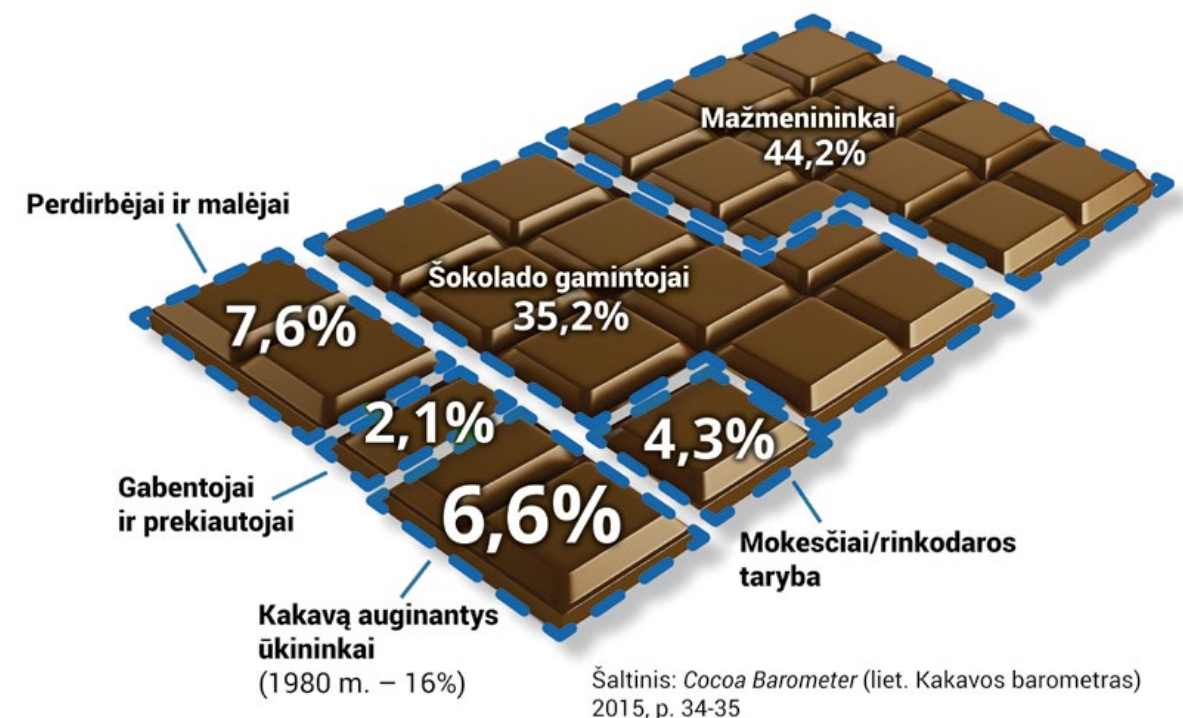
Vis didesnį pavojų kelia neigiamas poveikis aplinkai. Dėl prastai tvarkomų kakavos plantacijų veiklos dirvožemis

Ganoje ir Dramblio Kaulo Krante kakavos ūkiuose dirba apie 2 milijonus vaikų. Daugiau kaip 500 000 jų atlieka pavojingus darbus.

yra alinamas, prastėja jo kokybė, o tai, savo ruožtu, mažina jo našumą. Atsižvelgdami į tai ir į faktą, kad naują plantaciją įkurti lengviau, negu atsodinti seną, kakavos augintojai kerta miškus. Visada yra tikimybė, kad kakavos plantacijas pakeis kitų komercinių augalų, pavyzdžiui, alyvpalmių, iš kurių išgaunamas aliejus, ūkiai ar kasybos objektai. Tokių atvejų vis

daugiau pasitaiko Ganoje, kur vystoma nedidelių aukso kasybos įmonių veikla, dėl kurios labai teršiami vietiniai vandens telkiniai. Dėl to, kad kakavos augintojų ekonominė situacija yra tokia prasta, kasybos bendrovės ar stambios žemės ūkio įmonės lengvai priverčia juos atiduoti savo žemę. Taigi kakavos plantacijas keičia ūkiai, kuriuose žemė naudojama daug intensyviau. Dėl to kyla pavojus biologinei įvairovei ir negali susikurti tvirta ir atspari žemės ūkio ir aplinkosaugos sistema.

Vertės pasidalijimas šokolado gamybos grandinėje (100g, pardavimo kaina – 0,79 €)

2 paveikslas. Vertės pasidalijimas šokolado gamybos grandinėje

Fotografija: Global 2000

Ši alyvpalmių plantacija buvo įkurta miško viduryje. Dėl jos veiklos šalia esančiose teritorijose sausėjo sezono metu trūksta vandens, o lietingojo sezono metu siaučia potvyniai.

Alyvpalmių aliejus: naikinama aplinka, užgrobta žemė

Situacija alyvpalmių plantacijose vis blogėja. Daugiausia alyvpalmių aliejaus yra pagaminama Indonezijoje ir Malaizijoje, kartu šios šalys pagamina maždaug 85 proc. viso pasaulyje naudojamo alyvpalmių aliejaus. Tačiau vis daugiau didžiulių komercinių plantacijų įkuriama Vakarų Afrikoje ir Pietų Amerikoje. Iš vieno hektaro alyvpalmių galima gauti daug derliaus, ir tai viena priežasčių, dėl kurių alyvpalmė yra ne tik didelėms komercinėms plantacijoms, bet ir smulkiesiems augintojams patrauklus komercinis augalas. Deja, smulkiesiems augintojams trūks-

Fotografija: Finwatch

ta patirties ir lėšų, kad galėtų įkurti plantacijas ir investuoti į reikiamą inventorių. Beveik 70 proc. visų pasaulio alyvpalmių yra auginama didelėse plantacijose, kurios dažnai užima keletą tūkstančių hektarų. Šias plantacijas kontroliuoja nacionalinės ir tarptautinės bendrovės, jos dažnai priklauso arba yra nuomojamos tokių milžiniškų alyvpalmių aliejaus platintojų, kaip *Wilmar*, *Golden Agri-Resources*, *Sime Darby*, *Bunge* ar *Cargill*.

Europoje alyvpalmių aliejus yra importuojamas ir eksportuojamas ne tik kaip žaliava, bet ir perdirbta forma, kaip gatavi

gaminiai arba jų sudedamosios dalys. Eiliniame prekybos centre alyvpalmių aliejaus aptiktume daugiau kaip pusėje visų parduodamų produktų: margarine, kepinuose, šaldytose bulvėtose ir šaldytoje picoje, sriubose, sultiniuose, padažuose ir t. t. Atliekant detalų tyrimą buvo apskaičiuota, kad per metus vienas žmogus suvartoja daugiau kaip 7 kg alyvpalmių aliejaus, naudojamo įvairiuose maisto produktuose. Jei dar pridėtume kasdienio naudojimo prekėse (maiste, kosmetikos produktuose, plovikliuose ir valymo priemonėse) esantį alyvpalmių aliejų, šis skaičius išaugtų iki 13 kg. Remiantis Maisto ir žemės ūkio organizacijos (angl. *Food and Agriculture Organisation*, FAO) duomenimis, 2014 m. pasaulyje buvo pagaminta daugiau kaip 342 milijonai tonų šio aliejaus. Taip stipriai išaugusi gamyba paveikė daug tiekimo grandinės apyčioje esančių bendruomenių.

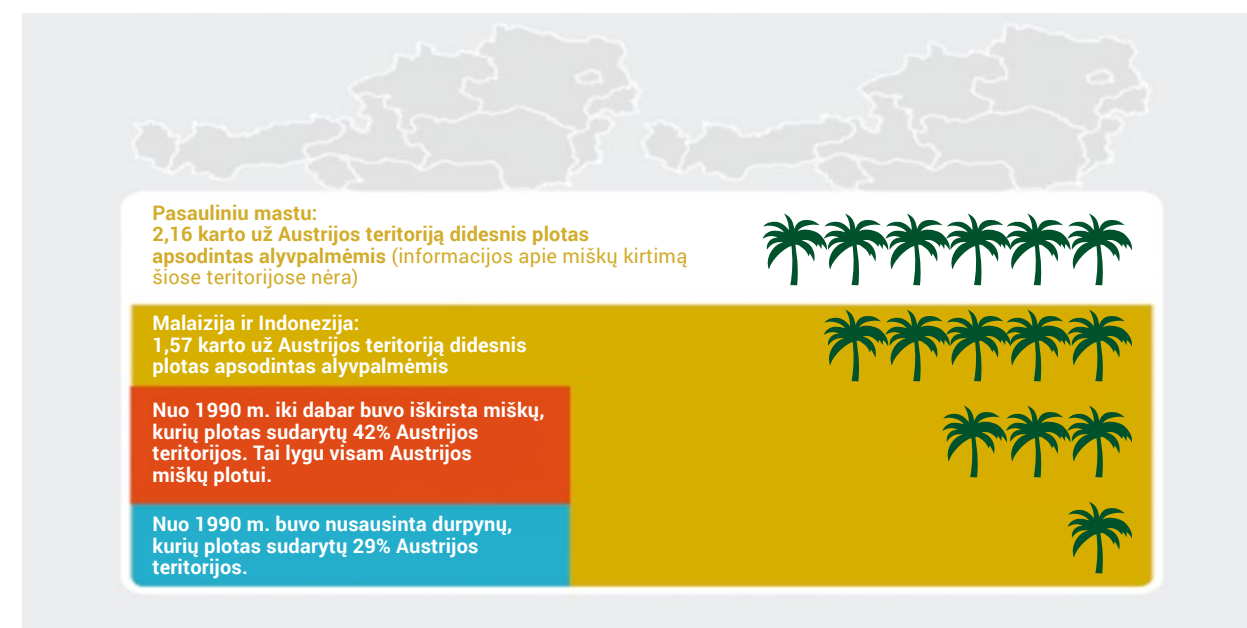
Vietiniai gyventojai praneša apie šias aplinkosaugos problemas: atogrąžų miškų naikinimą, durpynų sausinimą, gaisrus, alyvpalmėms auginti sunaudojamą didžiulį vandens kiekį ir upių teršimą aliejaus spaudyklų teršalais. Pavyzdžiui, Indonezijos Benkulu provincijoje (Selu-

Eiliniame prekybos centre alyvpalmių aliejaus aptiktume daugiau kaip pusėje visų parduodamų produktų: margarine, kepinuose, šaldytose bulvėtose ir šaldytoje picoje, sriubose, sultiniuose, padažuose ir t. t.

mos apskrityje) esančio kaimelio gyventojai turėjo stebėti, kaip buvo išnaikinti miškai, kuriuose jie auginavo kukurūzus, ryžius, mangus. Gyvybiškai svarbių ryžių nebegalima auginti netgi šalia plantacijų, nes alyvpalmėms reikia tiek daug vandens, kad laukuose auginami augalai nudžiūsta. Taigi kaimelių gyventojų padėtis yra beviltiška: jų pačių auginamų pasėlių derlius nuolat mažėja, todėl jie priversti pirkti vis

daugiau pagrindinių maisto produktų, o alyvpalmių aliejaus verslu užsiimančios bendrovės vietiniams gyventojams nesiūlo jokių darbo vietų ir pajamų.

Klesti socialinės problemos: smulkieji ūkiai yra iškeldinami, plantacijose dirbantys vietiniai gyventojai patiria diskriminaciją, darbas, nors kelia pavojų ir reikalauja daug jėgų, yra labai prastai apmokamas. Buvo pranešta, kad viena didžiausių alyvpalmių aliejų gaminančių įmonių Malaizijoje, priklausanti bendrovei *IOI Group*, trečdaliui apklaustų darbininkų mokėdavo už atliktą darbą. Tokie atlyginimai nesiekė Malaizijoje nustatyto minimalaus darbo užmokesčio – 900 ringitų (198 eurų) per mėnesį arba 34,63 ringitų (7,6 euro) per dieną, todėl jo nepakako darbininkams pragyventi.

3 paveikslas. Alyvpalmių plantacijų plėtra Indonezijoje ir Malaizijoje: nuo 1990 m. sunaikintų ir alyvpalmių plantacijomis paverstų miškų dalis

Migruojantys darbininkai įsiskolina tarpininkams ar darbdaviams dažnai net prieš įkeldami koją į Tailandą. Dėl įdarbinimo mokesčių migruojantys darbininkai yra priversti vergauti, kad atiduotų skolas.

Fotografija: Svedwatch

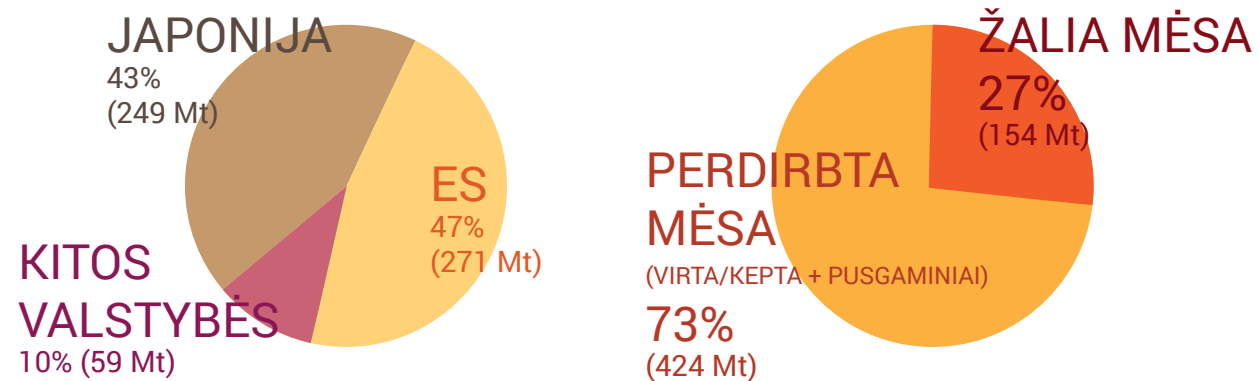
Įkalinti pasaulio virtuvėje

Paukštienos vartojimas pasaulyje auga išskirtiniu greičiu. Remiantis FAO duomenimis, pagal suvartojimą paukštiena iki 2020 m. pralenks kiaulieną. Tailandas yra svarbus paukštienos gaminių tiekėjas pasaulyje. Per keletą pastarųjų dešimtmečių šalies vietinė gamyba sparčiai augo, nes paukštienos pramonė tapo pagrindiniu įrankiu, Tailandui siekiant savo išsikelti tikslo – tapti „pasaulio virtuve“.

Nuo 1980 m. paukštienos pramonę imta transformuoti: kaimo vietovėse vykdyta gamyba, skirta pirmiausia vie-

tiniam vartotojams, virto pramonine gamyba, orientuota daugiausia į tarptautinį eksportą. ES tapo svarbiausia Tailando eksporto rinka. 2014 m. iš Tailando į ES buvo eksportuota maždaug 270 000 tonų paukštienos gaminių (žr. 4 pav.).

Dėl didelio paukštienos poreikio Tailando paukštienos pramonei trūksta vietinės darbo jėgos. Todėl milijonai migruojančių darbininkų (daugiausia iš Kambodžos ir Mianmaro) vyksta į Tailandą, ieškodami didesnio darbo užmokesčio ir galimybės uždirbtus pinigus siųsti namo.

4 paveikslas. Bendrasis Tailando vištienos eksportas. 2014 m. sausio - gruodžio mėnesiais 578 886 tonos

Jie stovi ant žemiausio Tailando darbo jėgos piramidės laiptelio. Daug šių žmonių tapo nesąžiningų darbdavių, įdarbinimo agentūrų ir korumpuotų pareigūnų aukomis. Pavyzdžiui, apklausti migruojantys darbininkai pasakojo, kad jų darbdaviai ar įdarbinimo agentūrų atstovai atimdavo iš jų tokius asmeninius dokumentus, kaip pasas arba leidimas dirbti. Apklausos rodo, kad Tailando paukštienos pramonėje dirbantys darbininkai priversti vergauti, jog padengtų skolas, susidarancias dėl didžiulių įdarbinimo ir kitokių mokesčių. Tai buvo nustatyta visuose aplankytuose fabrikuose. Deja, kaip ir liūdnai pagarsėjusio bendrovės *Golden Line Business* fabriko atveju, įmonės nesistengia užtikrinti, kad įdarbinimo agentūros dirbtų atsakingai.

Negana to, buvo nustatyta, kad vykdant maisto produktų viešuosius pirkimus Europos valstybėse nėra laikomasi

Apklausti migruojantys darbininkai pasakojo, kad jų darbdaviai ar įdarbinimo agentūrų atstovai atimdavo iš jų tokius asmeninius dokumentus, kaip pasas arba leidimas dirbti.

Darbininkai priversti vergauti, jog padengtų skolas, susidarancias dėl didžiulių įdarbinimo ir kitokių mokesčių.

socialinės atsakomybės principų. Pavyzdžiui, 2013 m. Švedija importavo perdirbto viešajam sektoriui skirtu maisto už maždaug 21 milijoną eurų. Tai padidina tikimybę, kad viešosiose Švedijos įstaigose – mokyklose, senelių namuose ir ligoninėse – galiausiai bus patiekiami išnaudojamų migruojančių darbininkų pagaminti paukštienos produktai.

Be to, Švedijos rinkoje veikiančių prekybos tin-

klų apklausos rezultatai rodo, kad viena iš penkių apklaustų maisto gamybos įmonių savo nuosavų prekių ženklų produktų gamybai naudoja tailandietišką paukštieną. Su paukštienos gaminių iš Tailando importu susijusios suinteresuotosios grupės Švedijoje neatlieka jokio rimto ir reikšmingo patikrinimo, kuris padėtų nustatyti potencialius sunkius žmogaus teisių pažeidimus šioje pramonės šakoje.

Fotografija: Svedwatch

Remiantis pasaulinės darbuotojų teisių ginančios organizacijos *Solidarity Center* (liet. Solidarumo centras) duomenimis, Tailande dirbančių migruojančių darbininkų išnaudojimas – vienas didžiausių pasaulyje.

Kaip priversti tarptautines įmones prisiiinti atsakomybę?

Prancūzija yra pirmoji Europos šalis, išleidusi įstatymą, kuris bendroves įpareigoja gerbti pagrindines žmogaus teises vykdant visus jų tiekimo grandinių procesus.

Sprendžiant iš pirmiau aprašytų atvejų, mažmeninės maisto produktų prekybos atstovų ir kitų bendrovių verslas dažnai susijęs su žmogaus teisių pažeidimais ir žala aplinkai visame pasaulyje. Daug šių įmonių yra registruotos Europoje. Todėl Europos Sąjungos politikos formuotojai privalo ginti pagrindines žmogaus teises ir daryti tai efektyviai. Parengta daugybė rekomendacijų ir gairių, pavyzdžiui:

- Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) rekomendacijos daugiašalėms įmonėms;
- Jungtinių Tautų (JT) pasaulinis susitarimas;
- JT verslo ir žmogaus teisių pagrindiniai principai.

Tačiau paprastai įmonės gali pačios savanoriškai rinktis, ar laikytis šių iniciatyvų, ar ne. Iki šiol nėra jokios teisinę galią turinčios sutarties, pagal kurią įmonės taptų atsakingos už savo veiklą ir kuri veiksmingai gintų žmogaus teises ir aplinką. Tai greitai gali pasikeisti, jei bus patvirtinta JT teisinę galią turinti sutartis.

Kodėl tokia sutartis turėtų būti teisiškai privaloma ir tarptautinė?

Šiuo metu įmonės kaip investuotojos turi daug plačiai taikomų teisių. Šias teises joms garantuoja įvairios daugiašalės ir dvišalės laisvosios prekybos ir investicijų sutartys. Remdamosi šiomis investuotojų teisėmis, verslo įmonės gali bylinėtis su vyriausybėmis privačiuose arbitražo teismuose dėl milijonų dolerių. Kita vertus, kai asmenys, kurių žmogaus teisės buvo pažeistos, stengiasi šias teises apginti, jie patiria didelių sunkumų. Taigi, jei norime iš tikrųjų apginti žmogaus teises, tarptautinį verslą reglamentuojanti tarptautinė sutartis yra būtina.

Tik tarptautinė sutartis nustatys tinkamą reglamentavimo sistemą, kuria remiantis bendrovės

taps atsakingos už pagrindinių teisių pažeidimus, padarytus vykdant tarptautinio verslo veiklas. Tokios reglamentuotos sistemos šiuo metu nėra, nes nacionaliniai teisės aktai retai gina už šalies teritorijos ribų pažeidžiamas žmogaus teises. Tinkamai apibrėžti bendrovių įsipareigojimai turi būti nustatyti tarptautiniu lygmeniu, nepriklausomai nuo valstybės įsipareigojimų ginti žmogaus teises šalies viduje.

Tarptautinė sutartis galėtų nustatyti teisinius įsipareigojimus, taip pat stebėsenos ir taikymo mechanizmus, kurie, palyginti su savanoriškomis rekomendacijomis, būtų kur kas efektyvesni. Ji veiktų kaip tarptautinių standartų rinkinys, o siekiant tokią tarptautinę sutartį papildyti būtų galima įgyvendinti ir kitas reglamentavimo iniciatyvas nacionaliniu lygmeniu.

Ar tarptautinė teisinę galią turinti sutartis kada nors taps realybe?

2014 m. prasidėjo derybos dėl JT sutarties. JT Žmogaus teisių taryboje (JTŽTT) ją inicijavo Ekvadoras ir Pietų Afrikos Respublika. Sutarties tikslas – parengti teisinę galią turintį dokumentą, kuris reglamentuotų tarptautinių bendrovių ir kitų verslo įmonių veiklą pagrindinių žmogaus teisių srityje. JT sutartis įgyvendintų JT verslo ir žmogaus teisių pagrindinius principus bei Tarptautinės darbo organizacijos (TDO) ir Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) nustatytus standartus, siekiant užkirsti kelią, tirti ir sustabdyti dėl verslo įvykdytus arba su juo susijusius žmogaus teisių pažeidimus ir suteikti galimybę atlyginti nuostolius nukentėjusiems asmenims. Ekvadoro Respublikos atstovai pristatys JT sutarties dalis per kitos darbo grupės susitikimą, kuris vyks 2017 m. spalio 23–27 d. Ženevoje, Šveicarijoje.

Ką gali padaryti ES?

Iki šiol Europos Sąjunga ir jos valstybės narės aktyviai nesistengė sukurti tarptautinės teisinę galią turinčios sutarties, susijusios su verslu ir žmogaus teisėmis. Jos nepalaikė naujai sudarytos darbo grupės ir nenoriai dalyvavo tik paskutiniame susitikime 2016 m. spalio mėnesį. Nepaisant to, ES pradėjo įgyvendinti kitas priemones, skirtas pagrindinėms žmogaus teisėms apginti: 2016 m. ji išleido reglamentą „Dėl konflikto regionuose išgaunamų mineralų“, kurio tikslas – sustabdyti ginkluotų grupuočių finansavimą ir žmogaus teisių pažeidimus, kurie vyksta dėl konflikto zonose išgaunamų mineralų prekybos. Nors ir ribotas, reglamentas įpareigoja tam tikras įmones vykdyti tinkamą patikrinimą dėl žmogaus teisių pažeidimų jų tiekimo grandinėse. Šis reglamentas rodo ES potencialą ginti žmogaus teises tarptautiniu lygmeniu, jei tik yra pasitelkiama pakankama politinė valia.

Ką gali padaryti ES valstybės narės?

Visos ES valstybės narės turėtų konstruktyviai dalyvauti tarptautinėse derybose, kurių tikslas – patvirtinti veiksmingą ir teisinę galią turinčią JT sutartį, kuri reglamentuotų tarptautinių bendrovių ir kitų verslo įmonių veiklą pagrindinių žmogaus teisių srityje.

Taip pat valstybės narės gali sukurti nacionalinius reglamentus, kurie papildytų tarptautinę sistemą. Prancūzija yra pirmoji Europos šalis, išleidusi įstatymą, kuris bendroves įpareigoja gerbti pagrindines žmogaus teises vykdant visus jų tiekimo grandinių procesus. Vadinamasis „budrumo įstatymas“ buvo patvirtintas 2017 m. vasarį, reaguojant į katastrofą, per kurią

sugriuvus „Rana Plazos“ gamykla žuvo 1 134 tekstilės sektoriaus darbuotojai. Patronuojančiosios įmonės buvo teisiškai įpareigosios nustatyti ir užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimams ir žalai aplinkai, daromiems dėl jų pačių, jų kontroliuojamų įmonių arba subrangovų veiklos.

Prancūzijos pavyzdys rodo, kad pagrindinius JT principus įmanoma teisiškai taikyti nacionaliniu lygmeniu verslo ir žmogaus teisių srityse. Tai galėtų būti puikus pavyzdys kitoms panašius įstatymus numatančioms šalims: Belgijai, Ispanijai ir Šveicarijai.

Ši trumpa politinių iniciatyvų apžvalga rodo, kad stabdyti bendrovių nebudžiamumą ir priversti (tarptautines) bendroves prisiiinti atsakomybę už neigiamą jų veiklos poveikį aplinkai ir žmonėms įmanoma (ir būtina) įvairiais politiniais lygmenimis. Tačiau realių pokyčių sulauksime tik nustatę tinkamus politinius prioritetus.

Sužinokite daugiau apie JT sutartį ir mūsų darbą ją remiant – www.supplychange.org

Sužinokite karščiausias naujienas ir sekite šį procesą naudodami saitžodžius **#bindingtreaty** ir **#stopcorporateabuse**.

Šaltinių ir papildomos literatūros sąrašas

- » „Christliche Initiative Romero“ ir „Global 2000“, *Išsunkti: nutylėta tiesa apie apelsinų sulčių pramonę*, 2015.
- » Sąžiningos prekybos propagavimo biuras, *Kieno pusėje jėga. Kovoiant su disbalansu žemės ūkio tiekimo grandinėse*, 2014.
- » „Finnwatch“, *Džiunglių įstatymai. Bendrovių atsakomybė Suomijai perkant alyvpalmių aliejų*, 2015.
- » „Finnwatch“, *Darbas mainais už skolas. Darbo sąlygos Tailando broilerių auginimo įmonėse*, 2015.
- » „Global 2000“ ir „Südwind“, *Saldžiai kartus šokoladas. Nutylėta tiesa apie tarptautinę šokolado pramonę*, 2016.
- » „Global 2000“, *Alyvpalmių aliejus. Naikinama aplinka, užgrobta žemė*, 2016.
- » SOMO, *Saldžiai kartu. Tvarumo problemos cukranendrių tiekimo grandinėje*, 2015.
- » „Swedwatch“, *Įkalinti pasaulio virtuvėje. Migruojančių darbininkų situacija Tailando paukštienos pramonėje*, 2015.

Visus kampanijos **SUPPLY CHA!NGE** pranešimus galite rasti adresu www.supplychange.org

Vyriausiasis redaktorius:

„Christliche Initiative Romero e.V.“
Schillerstraße 44a
48155 Münster
www.ci-romero.de
Susisiekite el. p. ci@ci-romero.de

Autoriai:

Kosmas Kotas, Anil Shah
(pagrindinis), Daisy Ribeiro, Lisa
Weichsler

Maketavimas:

bleifrei Medien + Kommunikation /
Claudia Sikora

Šis dokumentas buvo parengtas naudojantis Europos Sąjungos finansine parama. Šio dokumento turinys neįsireiškia Europos Sąjungos pozicijos ir visa atsakomybė už turinį tenka „Christliche Initiative Romero e.V.“

